

СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ «ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧА КОМПЕТЕНТНІСТЬ» В УМОВАХ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ ВНЗ

Танасійчук Ю.М. Україна, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

У статті розглядається найбільш важливий аспект збереження здоров'я учнів формування здоров'язберігаючої компетентності на уроці як способу збереження і зміцнення здоров'я. Для визначення її сутності та структури автор розглядає основні поняття педагогіки здоров'язбереження. У статті визначається їх взаємозв'язок, дається їх дидактичне тлумачення. В науковий обіг вводиться поняття «здоров'язберігаюча компетентність» як інтеграційна особистісна характеристика. Розкрито чинники, що впливають на процес формування здоров'язберігаючої компетентності, проаналізовано суть проблеми здоров'язберігання під час підготовки випускників ВНЗ, запропоновано деякі напрямки в поліпшенні здоров'язберігаючих компонентів навчально-виховного процесу.

Ключові слова: здоров'я, здоров'язбереження, здоров'язбережувальна компетенція, виховання, студенти, навчально-виховний процес

The article under consideration contains the most important aspect of preservation of the students health the formation of the healthkeeping competence at a lesson as a way of preservation and strengthening of health. For the definition of its essence and structure the author considers the basic terms of pedagogics of healthkeeping. Their correlation is defined and the didactic interpretation is given in the article. The term «the healthkeeping competence» is introduced into the scientific circulation as the integrative personal characteristic. The factors that influence the process of health safety competency formation had been revealed, the essence of health safety during the learning process in the higher educational institutions had been analyzed, some approaches in improving health safety components of the educational process had been proposed.

Key words: health, health safety, health safety competency, education, students, educational process.

Актуальність проблеми: Одним з факторів, що сприяють зміцненню здоров'я, є навчання збереженню здорового способу життя, тобто формування у майбутніх педагогів готовності до здоров'язберігаючої діяльності. Це найбільш актуально і значимо на сьогоднішній день, тому що давно відомо, що краще не допустити розвиток захворювання, ніж лікувати його. Питання здоров'я і здоров'я збереження відносяться до пріоритетних завдань суспільного розвитку, зумовлюють актуальність теоретичної і практичної їх розробки, необхідність розгортання відповідних наукових досліджень, вироблення методичних і організаційних підходів до збереження здоров'я, його формування і розвитку. Проблеми здоров'я та формування здоров'язберігаючих компетентностей школярів, умови їх оптимізації стали предметом досліджень філософів, медиків, психологів, педагогів. Найчастіше освітні установи обмежуються разовими, короткочасними, або вузькоспеціалізованими заходами. На жаль, зміна в системі освіти не завжди йде на користь здоров'ю та добробуту дітей. Дуже часто методики, що реалізуються на практиці не тільки не приносять позитивного результату для зміцнення здоров'я школярів, але часом погіршують наявне. В результаті, активне впровадження інноваційних технологій в освітній процес школи призводить до ще більшої інтенсифікації процесу навчання, зростання гіподинамії, погіршення фізіологічних параметрів і зниження функціональних резервів організму дитини.[4]

Метою нашого дослідження є аналіз структури та змісту здоров'язберігаючої компетентності випускників педагогічних вузів через призму дослідження ключових понять в сучасній педагогічній науці і практиці.

Велика роль у вирішенні даної проблеми відводиться саме освітнім установам, в тому числі і вищій ланки. Ключовим поняттям дослідження, яке немає до цього часу чіткого визначення, являється «здоров'язбережувальна компетентність», що визначає розкриття його сутності. В контексті поставленої проблеми, для визначення сутності даного феномену нами були використані поняття педагогіки здоров'язбереження: здоров'язберігаюче навчання, культура здоров'я, здоров'язберігаючий процес, здоров'язберігаючі знання, здоровий спосіб життя.

Окремі сторони формування здоров'язбережувальної компетентності молоді, аналізують у своїх працях Д.Вороніна, В.Бобрицька, О.Митчик, О.Сапожник; формування культури здоров'я – Ю. Драгнева, Г. Кривошея, Н. Башавець; формування здорового способу життя – О. Леонтьєва, В. Бабаліч, Л. Соколенко, Ю. Бойко, С. Лапаєнко, Л. Дурова, О. Вакуленко, Н. Завидівська, О. Марків тощо. Багато вітчизняних дослідників яскраво ілюструє, що формування здоров'язбережувальної компетентності педагога, в першу чергу, повинно відповідати вимогам сучасності та допомогти майбутнім фахівцям у власному здоров'язбереженні, формуванні культури здоров'я та потреби у здоровому способі життя; упровадження здоров'язбережувальних технологій та створення здоров'язбережувального середовища у вищому навчальному закладі. [10]

Здоров'язберігаюче навчання повинно формувати у студентів активну життєву позицію. Н.Чуктурова розглядає здоров'язберігаюче навчання як процес формування знань про закономірності становлення, розвитку, збереження здоров'я людини і як процес оволодіння вміннями збереження і вдосконалення особистого здоров'я, засвоєння знань про здоровий спосіб життя методи і засоби проведення роботи з пропаганди здорового способу життя.

Е. Вайнер стверджує, що результатом здоров'язберігаючого навчання має стати культура здоров'я студента. Вона передбачає знання ними своїх гігієнічних, фізіологічних, психологічних методів і засобів контролю, збереження, вдосконалення свого здоров'я, вміння поширювати здоров'язберігаючі знання на оточуючих.[12]

Під здоров'язберігаючими знаннями Н.Захаревич розуміє системно-інтегративний комплекс, в який входять знання з різних галузей наук, сприяючи становленню індивідуального здоров'я людини з урахуванням її вікових особливостей.

Здоров'язберігаючий освітній процес розглядають як процес, спрямований на збереження, зміцнення та розвиток здоров'я, що вимагає спеціальних умов.

Л. Татарнікова виділяє головні напрями організації здоров'язберігаючого навчального процесу:

1. формування здоров'язберігаючого мислення;
2. структурований навчальний процес;
3. введення в навчальний процес здоров'язберігаючих технологій;
4. введення здоров'язберігаючого аналізу занять та здоров'язберігаючої експертизи навчального процесу
5. здійснення дослідно-експериментальної здоров'язберігаючої роботи (11)

Автор наголошує, що здоров'язберігаюче навчання передбачає використання під час занять арттерапії, музикотерапії, данстерапії, ароматерапії, ритмотерапії; використання бінарних уроків, особистісно-орієнтованого навчання. Слід зауважити, що потрібно перш за все розвивати мотивацію, створювати умови для набуття нових якостей, необхідних для того, щоб людина берегла сама себе.

Категорію «здоров'язберігаючий освітній простір» окреслюють як створення у навчально-виховному процесі атмосфери комфортного особистісного зростання, розвитку та ефективної самореалізації кожної дитини, забезпечення адекватних віковим особливостям дітей психолого-педагогічних та оздоровчо-профілактичних умов для формування і зміцнення всіх компонентів здоров'я [2]. Інша дефініція, а саме, «здоров'язберігаюче середовище освітнього закладу», трактується науковцями як сукупність управлінських, організаційних, навчально-виховних умов, що спрямовані на збереження, формування та

зміцнення всіх видів здоров'я дитини (фізичного, психічного, духовного і соціального). Ефективність створення цього середовища залежить від доцільного вибору комплексу методів і засобів впливу на дитину, технологій навчання та особистості педагога [9]. Важливе значення для нашого дослідження має також поняття «здоров'язберігаючий навчально-виховний процес». Його визначають як процес навчання і виховання, який не наносить прямої або опосередкованої шкоди здоров'ю учнів, створює комфортні і безпечні умови перебування дітей у школі, забезпечує індивідуальну траєкторію навчання й виховання дитини.

Організацію здоров'язберігаючого навчального процесу вимагає спеціально продуманих поетапних дій. В. Ковалько відмічає, що весь процес навчання в умовах здоров'язберігаючої педагогіки включає в себе три етапи:

1. Етап початкового ознайомлення з основними поняттями та уявленнями (мета – сформулювати в студента основи здорового способу життя та досягти елементарних правил здоров'язбереження)
2. Етап поглибленого вивчення (мета - сформулювати повноцінне розуміння основ здорового способу життя)
3. Етап закріплення знань, умінь, навичок по здоров'язбереженню (мета – вміння результативно використовувати навички ведення здорового способу життя) [5, с.75-82]

Основною ланкою здоров'язберігаючого процесу являється здоров'язберігаючі заняття. Здоров'язберігаючі заняття – це така організація навчального процесу, яка дозволяє дотримуватися відповідності змісту та об'єму навчального матеріалу, методів і форм навчально-пізнавальної діяльності віковим та індивідуальним особливостям студентів, зберігає їх працездатність, формує культуру здоров'я.

Під «культурою здоров'я» студентів спеціалісти розуміють інтегративні особистісні якості, що формуються в процесі систематичного, цілеспрямованого виховання і навчання на основі емоційно-ціннісного відношення до свого здоров'я та організація здорового способу життя, накопичення досвіду застосування знань, умінь, навичок в практик організації здорового способу життя.

Категорія «культура здоров'я» пов'язана з поняттями «здоровий спосіб життя» (ЗСЖ), що є передумовою та дієвим способом збереження і зміцнення здоров'я. На сьогодні не існує єдиного загально визнаного визначення ЗСЖ. Краще зрозуміти його сутність допомагає визначення здоровий спосіб життя, – подане В.Грибан. На думку вченого, це не просто все те, що добродійно впливає на здоров'я людей, це не окремі форми медико-соціальної активності (дотримання гігієнічних норм і правил, режиму праці, відпочинку, харчування, викорінювання шкідливих звичок і багато іншого), а перш за все діяльність, активність особистості, групи людей, суспільства, використовуючи матеріальні і духовні умови і можливості в інтересах здоров'я, гармонійного фізичного і духовного розвитку людини. [14]

До здорового способу життя також слід включати такі критерії як гармонійне поєднання біологічного і соціального в людині, неспецифічні й активні способи адаптації організму і психіки людини до несприятливих умов природи та соціального середовища, відношення до себе, до іншої людини, життєві цілі, цінності тощо. Формування ЗСЖ є головним ричагом первинної профілактики в закріпленні здоров'я населення через зміну моди і укладу життя. Велике значення при цьому надається гігієнічному, фізичному, фізіологічному і медичному навчанню, вихованню, формуванню позитивної психологічної установки по відношенню до власного здоров'я [3, с.28].

Близькими є й погляди О.Міхеєнко. Він дотримується думки, що здоровий спосіб життя пов'язаний з функціональним потенціалом організму, який використовує організм для забезпечення важливих фізіологічних потреб [8, с.31].

Здоровий спосіб життя - система мислення, діяльності і поведінки людини, яка спрямована і слугує досягненню благополуччя в усіх складових здоров'я (фізичного,

психічного, соціального та духовного). Авторами понять здоровий спосіб життя є І.Брехмен і М.Амосов. Психолого-педагогічні та соціальні аспекти здорового способу життя дітей та молоді охарактеризовано в дослідженнях О. Безпалько, І. Зверевої, Н. Зимівець, Г. Лактіонової, І. Соковні-Семенової тощо.

Теоретико-методологічні основи реалізації проблеми формування здорового способу життя сформульовані в працях А. Здравомислова, Л. Сущенко. Медичний аспект даної проблеми розкритий в роботах Н. Амосова, Р. Мотилянської, В. Язловецького. Психолого-педагогічні аспекти формування здорового способу життя дітей та молоді розглянуті в дослідженнях Т. Круцевич, засоби фізичного виховання як фактор здоров'язбереження досліджували Л. Волков, О. Дубогай та інші. Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми здоров'язбереження, в тому числі робіт А.Зубко, Н. Васиной, А. Матафоновим, А. Москальовою, Е. Шатрова, дає підстави стверджувати, що ефективність педагогічної діяльності в галузі збереження і зміцнення здоров'я школярів головним чином залежить від рівня відповідної підготовки вчителів. Саме вона має вирішальний вплив на формування готовності педагогів до формування здоров'язберігаючих компетентностей учнів і застосування в навчально-виховному процесі здоров'язберігаючих технологій.[7]

Сучасна компетентна освіта передбачає формування у майбутніх вчителів потреби у постійному оновленні знань, удосконаленні умінь і навичок, які в процесі навчання, а потім у професійній діяльності перетворюються на компетенції та утворюють багатогранне утворення «компетентність».

Поняття «компетентність» – визначається через діяльність людини, зокрема й засвоєння нею будь-яких знань, умінь і навичок, складається з конкретних дій, операцій, що їх виконує людина. Виконуючи ці дії, розмірковуючи над їх виконанням, усвідомлюючи потребу в них та оцінюючи їх важливість для себе або для суспільства, людина тим самим розвиває компетентність в тій чи іншій життєвій сфері. Якщо сфера життя, в якій людина відчуває себе здатною ефективно функціонувати (тобто компетентною), є достатньо широкою, йдеться про так звані «ключові» чи життєві компетентності.

Сучасний випускник університету, особливо педагогічного повинен, безумовно, володіти, компетенціями, що дозволяють йому зберегти статус здорової людини якомога довше. Хотілося б запропонувати наступне трактування поняття здоров'язберігаючої компетентності.[6]

Похідним поняттям від категорії «компетентність» є «здоров'язберігаюча компетентність». Поняття «здоров'язберігаюча компетентність» – ключова категорія нашого дослідження – введена до наукового обігу вітчизняної педагогічної науки порівняно недавно одночасно з такими термінами, як «здоров'язбережувальні освітні технології», «формування культури здоров'я» тощо.

Здоров'язберігаюча компетентність майбутнього педагога - це комплекс систематичних знань і уявлень про позитивні і негативні зміни в стані власного здоров'я і здоров'ї оточуючих; вміння складати програму збереження свого здоров'я і дієву програму (або план) збереження здоров'я учнів в умовах навчально-виховного процесу; вміння створювати здоров'язберігаюче освітнє середовище; володіння способами організації діяльності по профілактиці здоров'я і здоров'язбереження; володіння освітніми технологіями, що зберігають здоров'я учнів; дослідження ефективності освітнього процесу в питаннях здоров'язбереження, а також здатність організувати і реалізувати діяльність з профілактики та здоров'язбереження.[2]

У структурі здоров'язберігаючої компетентності, можна виокремити:

1) змістовний, 2) діяльнісний і 3) особистісний компоненти.

Перший компонент передбачає наявність у студента знань з конкретної дисципліни, а також із суміжних дисциплін, що виражає квінтесенцію спеціальності (концептуальна компетентність), якій навчається студент. Структура концептуальної компетентності визначається, виходячи з наступних міркувань. Знання будь-якої однієї сторони питання для фахівця зовсім недостатньо, так як на основі таких знань не можна прийняти рішення, тобто

проявити свою компетентність. Знання за своєю суттю є комплексними, неподільними і окремі розрізнені уявлення не утворюють системи знань. Але воно не стане інтегративним, якщо його компоненти вивчалися нарізно. Інтегративність повинні забезпечити викладачі, які працюють у взаємодії. Такий алгоритм дій дає абсолютно іншу якість знань, (тому що при інтегративному навчанні виробляються асоціативні зв'язки, які головним чином і характеризують якість знань). Тобто існує необхідність кооперувати зусилля багатьох викладачів, які так чи інакше задіяні у формуванні здоров'язберігаючої компетентності.

Другий, діяльнісний компонент, включає інваріантні професійні здоров'язберігаючі знання, в які входять практичні вміння (володіння). Так само як весь комплекс практично орієнтованих занять (семінарські заняття, лабораторний практику, практичні заняття, рішення ситуаційних завдань, ділові та рольові ігри і т.д.)

Третій, особистісний компонент, включає інтегративні особистісні якості, що виражаються в наявності вроджених здібностей до навчання і вміння самостійно здобувати знання, тобто самостійно працювати з науковою та навчальною літературою (писати реферати, доповіді, приймати участь в науково-дослідній роботі і т.д.) Студент повинен володіти не просто будь-яким видом інтелекту, а вміти користуватися ним в строгому відповідно до ситуації.[13]

Зміст здоров'язберігаючої компетенції, перш за все, визначається тими дидактичними одиницями, які визначає робоча програма дисципліни, виходячи з якої, розробляється повний навчально-методичний комплекс дисципліни, спрямований на формування цієї компетенції. Одним з провідних напрямків, що впливають на формування даної компетентності повинен бути розроблений відповідно до нових вимог інтегративний комплекс дисциплін медико-біологічного циклу, зміст якого має особистісно-орієнтовану спрямованість, тобто отримана в процесі його реалізації інформація, повинна присвоюватися студентами як особистісно значуща. Крім того, при складанні освітніх програм і навчальних планів нових державних освітніх стандартів необхідно посилити вимоги до оцінки результату освіти. Зокрема, кредитні одиниці повинні передбачати іспит після закінчення курсу, а не залік, який знижує значимість дисципліни в очах студента. [1]

Здоров'язбереження в сучасному освітньому середовищі необхідно розглядати з позиції цілісного процесу, що має свої закономірності, детермінанти, принципи та особливості. Необхідно уявити комплексну структуру оздоровлення школярів, що об'єднує в собі нерівнозначні компоненти, які функціонують за певними принципами і правилами. При здійсненні здоров'язберігаючих функцій в освітній установі необхідно вибудувати правильну стратегію: позначити коло засобів і методів, здатних надати нормалізуючий ефект, на зростаючий організм; визначити послідовність виконання оздоровчих заходів на організм дитини що росте з урахуванням їх поєднання між собою. Основоположними принципами повинні стати: безперервність, наступність і системність, етапність і комплексність у проведенні лікувально-профілактичних заходів; індивідуальність і адекватність впливу навантажень на організм дитини, застосування методів контролю при здійсненні оздоровчої діяльності.[7]

Таким чином, для формування здоров'язберігаючої компетенції (готовності до здоров'язберігаючої діяльності) у студентів педагогічних вузів необхідно виконання наступних умов:[3]

1. Компетенція повинна формуватися фахівцями в даній області знань, що має на меті в першу чергу базову спеціальну освіта (медична або біологічна) і ведення наукової діяльності за профілем дисципліни. На перший погляд - це очевидно, але в ряді випадків подібними вимогами нехтують, що є неприпустимим.
2. Структура здоров'язберігаючої компетенції повинна бути інтегративною і реалізовуватися через комплекс взаємопов'язаних дисциплін медико-біологічного циклу, об'єднаних спільною смисловим навантаженням.
3. Зміст здоров'язберігаючої компетенції має співвідноситися з загальнокультурними і професійними компетенціями, виділеними в державному освітньому стандарті за фахом.

Висновок: Таким чином, ми дійшли до висновку, що здоров'язберезувальна компетентність – це багатогранний процес формування знань, удосконалення умінь та навичок, набуття досвіду збереження здоров'я, що проявляється у вмінні вести здоровий спосіб життя і прямо пропорційно підвищенню рухової активності та усвідомленому формуванню культури здоров'я. Здоров'язберігаюча компетентність є складним новоутворенням, яке поєднує професійний і особистісний аспекти, змістовно і функціонально пов'язані з іншими особистісними базовими утвореннями, якостями і характеристиками, насамперед – професіоналізмом, культурою здоров'я і фізичною культурою, професійною компетентністю; зумовлює сформованість особистісної і соціально-професійної зрілості та позиції вчителя. Перспективами подальших пошуків буде розробка педагогічних умов формування здоров'язберезувальної компетентності майбутніх випускників ВНЗ.

Список використаних джерел:

1. Агаджанян Н.А. Проблемы адаптации и экологии человека. Экология человека. Основные проблемы. -М.: Наука, 1988. – 160 с.
2. Ананьев В.А. Введение в психологию здоровья: учебное пособие / В.А.Ананьев. – СПб.: Балтийская Педагогическая Академия, 1997. – 148 с.
3. Воронін Д.Є. Здоров'язберігаюча компетентність студента в соціально-педагогічному аспекті // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2006. – № 2. – С. 25-28.
4. Грибан В.Г. Валеологія: Підручник / В.Г.Грибан. –К.: Центр учбової літератури, 2008. – 214 с.
5. Ковалько В.И. Здоровьесберегающие технологии в начальной школе.1-4 классы. М.: ВАКО, 2010. 296 с.
6. Крамар В.У. Здоровий спосіб життя // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. виховання і спорту: Зб. наук. пр./ Під ред. С.Єрмакова. – № 24.– Х.:ХХІІІ, 2002.
7. Лозинський В. Техніки збереження здоров'я. –К.: Главник, 2008. – 160 с.
8. Міхеєнко О.І. Валеологія: Основи індивідуального здоров'я людини: навчальний посібник / О.І.Міхеєнко. –2-ге вид., перероб. і допов. – Суми: Університетська книга, 2010. –448с.
9. Наумено Ю.В. Здоровьесберегающая деятельность школы // Педагогика. – 2005. – № 6. – С.37 – 44.
10. Омельченко О.В. Особливості професійно-педагогічної діяльності вчителя початкових класів з організації здоров'язберігаючого навчально-виховного процесу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / О. В. Омельченко. – Харків, 2008. – 20 с.
11. Оржеховська В.М. Педагогіка здорового способу життя // Шлях освіти. – 2006. – №4. – С. 29 – 32.
12. Рылова Н.Т. Организационно-педагогические условия создания здоровьесберегающей среды образовательных учреждений / Н.Т.Рылова: 13.00.01, Автореф. дис. на соискание звания канд. пед. наук. – Кемерово, 2007. – 22 с.
13. Сердюк А. Проблеми із збереженням здоров'я дітей і шляхи вирішення в умовах школи // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2006. – № 2. – С.6 – 12.
14. Татарникова Л.Г. Педагогическая валеология: Генезис. Тенденции развития. СПб. Petros, 1997. 415 с

